

DOI 10.37491/UNZ.104.3
УДК 94 (477.43/.44) «1920–1921»

Леонід МІСІНКЕВИЧ¹

СЕЛЯНСЬКІ ПОВСТАННЯ НА ПОДІЛЛІ В 1920–1921-Х РОКАХ

Досліджено особливості інтеграції українських територій до більшовицької держави після подій жовтня 1917 року, коли радянська влада сприймала Україну як ключовий елемент централізованої системи, що володіє значними економічними, демографічними та продовольчими ресурсами. Зафіксовано зміну світоглядних орієнтирів українського селянства, що становило основну масу населення держави, в напрямку дрібнобуржуазного власника. Відзначено обставини формування більшовицької влади — Подільського губернського революційного комітету та губернської надзвичайної комісії для боротьби з «контрреволюцією». Розглянуто особливості впровадження продрозкладки, головні причини виникнення повстанського руху на початку 1920-х років та проаналізовано застосування систем покарань заручництва та відповідачів. Розкриті обставини заміни продрозкладки на продовольчий податок в умовах нової економічної політики та жорстокість методів його проведення. Означені виступи окремих повстанських загонів 1920 року, які переросли в систему опору подільського селянства більшовицькій владі, які вселили надію керівництву Української Народної Республіки на можливість відновлення влади шляхом загальнонародного антибільшовицького повстання. Головним отаманом Симона Петлюрою та начальником штабу Юрком Тютюнником розроблений наказ «По Повстанським військам Української Народної Республіки», в якому закликали українців до «останнього рішучого бою». Загальнонародне ан-

¹ доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави та права, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, misinkevychll@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-6340-3929>.

тибілшовицьке повстання планувалось розпочати виступом Подільської групи під командуванням підполковника Михайла Палія-Сидорянського, з якої було сформовано два загони. Один з них мав вийти на Кам'янець-Подільський, а другий отримав завдання рухатися через Ляницюкорунь. Головним завданням групи було здійснити рейд на теренах Поділля, а з часом з'єднатися із основною групою. У листопаді Подільська група отримала наказ з'єднатися з Волинською групою, однак виконати його не вдалося, оскільки зв'язок з основними силами було втрачено. Тому Подільська група була змушена відступити на захід і, перейшовши польський кордон, скласти зброю.

Ключові слова: селянське повстання, заручництво, відповідачі, продрозкладка, продподаток, бандитизм, продовольча комісія.

Постановка проблеми. В історії кожного народу є і героїчні, і трагічні сторінки. У нашій історії чи не найтрагічнішими були ті, які пов'язані з роками встановлення радянської влади в Україні, зокрема повстанський рух початку 20-х років ХХ ст., який донедавна зневажливо називали «отаманщиною».

Радянська історіографія трактувала українське повстанство як «бандитизм», як контрреволюційну руйнівну стихію. А причини, природу, масштаби українського повстанства взагалі замовчували. При перегляді архівних справ початку 20-х років ХХ ст. складається враження, що радянська влада нічого не робила, а тільки боролася з бандитизмом.

За роки національної революції у людей сформувалось нове світобачення. Селянин, примусово мобілізований до якоїсь воюючої армії, ставав червоноармійцем, гетьманцем, петлюрівцем або ж бандитом. Саме таким чином його оцінювало суспільство. Безперечно, не варто загушовувати негативні сторінки нашої історії та ідеалізувати повстанський рух, його провідників, але й не варто применшувати їхню роль у визвольній боротьбі, адже повстанці були виразниками волі трудового селянства.

Після здобуття Україною незалежності вітчизняна історіографія здійснила перехід до об'єктивістських підходів при висвітленні подій, їх причин та наслідків. Розсекречення багатьох архівів і доступ до раніше не відомих не опрацьованих джерел, розкрив простір для роботи дослідників, які прагнуть розібратися чим був насправді селянський рух початку 20-х років ХХ ст. бандитизмом чи збройним опором селян, які піднялись на захист своїх корінних інтересів.

З часу перших селянських повстань минуло століття до сьогодення наукових праць, які б подавали всебічний аналіз селянських виступів, не так вже й багато. За умов російсько-української війни ця тема набуває ще більшої актуальності, адже розкривається сутність сучасного російського режиму, який, як і сто років, тому намагається знищити прагнення українського народу в розбудові незалежної національної держави.

Мета статті — дослідження визвольної боротьби подільських повстанців, визначення причин та умов, які спонукали до повстанських виступів, структуру повстанської мережі початку 20-х років ХХ ст., методи радянської влади з нейтралізації повстанського руху.

Ступінь розробленості проблеми. Особливе значення в осмисленні повстанського руху в Подільському краї займають праці П. Григорчука, К. Завальнюка, А. Зінченка, Д. Зоренка, Ю. Кульчицького, Д. Краснослецького, О. Мельничука, Л. Петрова, В. Петренка, Р. Подкура, І Срібняка, Я. Сторожука, В. Щербатюка [1–11].

Виклад основного матеріалу. Більшовики відводили Україні важливу роль у своїх планах побудови комуністичного суспільства. Хоча вони формально визнавали право українців на самовизначення, фактично розглядали Україну як частину централізованої держави разом із Росією, враховуючи її значний економічний потенціал, людські та продовольчі ресурси.

У березні 1919 року Червона армія вперше зайняла Поділля. Цей регіон, як і вся Україна, у 1918 — на початку 1919 років пережив кілька змін влади: від Української Центральної Ради до гетьманату П. Скоропадського, а потім — Директорії. Після приходу більшовиків 20 березня 1919 р. був створений Подільський губернський революційний комітет, який сформував губернську надзвичайну комісію для боротьби з «контрреволюцією», тобто з усіма, хто чинив опір радянській владі.

Подільняни опинилися беззахисними перед репресіями більшовицької влади, що виявлялися в масових розстрілах, конфіскаціях майна та свавільних діях. На відміну від робітничих міст центральної Росії, сільське населення Поділля не підтримувало ідей пролетарської революції. У сприйнятті комуністичних лідерів український селянин-власник, який становив більшість населення, вважався «дрібною буржуазією» і контрреволюціонером. Гасло «Земля — селянам», популярне в 1917–1918 роках, втратило актуальність, оскільки селянські громади вже самостійно поділили землю після революційних подій 1917 року. Тимчасові уряди та місцеві адміністрації були більше зацікавлені в забезпеченні продовольством, а вирішення земельного питання відкладали на майбутнє. Під час української революції на Поділлі посилилася національна свідомість населення.

Коли більшовики вдруге захопили регіон у 1920 році, вони знову відчували себе серед «ворожого оточення». Місцевих селян вважали «контрреволюціонерами» та «повстанцями», яких необхідно було негайно поневолити та змусити підкорятися радянській владі. Це призвело до масових страт, грабежів і репресій. Влада одразу заборонила приватну торгівлю зерном і впровадила продрозкладку: держава вилучала в селян увесь хліб і фураж за фіксованими цінами, залишаючи лише мінімальні норми для особистого споживання. Це створило умови для масштабних зловживань, оскільки радянські активісти самі визначали, що вважати «твердою ціною» і «допустимою нормою», використовуючи ситуацію у власних інтересах.

Однією з головних причин повстанського руху на початку 1920-х років стало загострення продовольчого питання. Щоб забезпечити виконання

продрозкладки, влада застосовувала систему заручництва. Так, 02 грудня 1920 р. під час роботи губернської надзвичайної комісії в Гайсині через невиконання продрозкладки було взято 84 заручники, частину з яких стратили [12, с. 46].

Не бажаючи миритися з відкритим грабунком, селяни почали стихійно об'єднуватися в загони й чинити опір «продзагонам» та підрозділам Червоної армії. Радянська історіографія називала ці виступи «політичним бандитизмом», хоча насправді вони були природною відповіддю на свавілля більшовицької влади. Селяни боролися за виживання, проти диктату комуністичного режиму та за відновлення Української Народної Республіки, яка не проводила масових конфіскацій. За офіційними даними, лише у 1920 році на Поділлі було вбито 730 більшовиків [13, с. 13].

Безчинства та насильство з боку радянської влади сприяли появі повстанських загонів. Особливо тяжким для селян було примусове розквартирування військ. Через нестачу матеріального забезпечення військові частини, дислоковані на Поділлі, змушені були вдаватися до крадіжок, грабежів і бандитизму. На ці зловживання неодноразово звертав увагу Ямпільський повітовий ревком, наголошуючи на свавіллі червоноармійців, які грабували селян просто на дорогах, відбираючи коней, кожухи, шапки, а також здійснювали нічні напади на домівки місцевих жителів [14, арк. 109].

Одне з найбільших антибільшовицьких повстань в Україні розпочалося в лютому 1921 року в Ямпільському повіті. Головною причиною виступу стало невдоволення селян продрозкладкою, беззаконням і свавіллям радянської влади. Організацією повстання займалися місцеві жителі, які проводили агітаційну роботу серед селян. Одним із найактивніших агітаторів був мешканець села К. Бабчинець. Коли селяни взялися за зброю, він ударив у церковний дзвін, що стало сигналом до початку повстання для навколишніх сіл.

Повстанські виступи охопили Бабчинецьку, Яругську та Ямпільську волості, штурмом захопили містечка Яруга й Тростянець, а також роззброїли понад сотню червоноармійців. У ході боїв загинув яругський волосний військовий комісар та слідчий особливого відділу Богданов. За кілька днів чисельність повстанського війська зросла до трьох тисяч осіб, з яких лише половина мала вогнепальну зброю, решта була озброєна вилами та косами.

У Бабчинецькому та Яругському волвиконкомах повстанці знищили всі документи, що стосувалися мобілізації та продрозкладки. 05 лютого вони захопили Ямпіль. Очолив повстання підпрапорщик армії УНР Лозан, уродженець Ямполя. До керівництва також входили Барський, Фортуна, Мельник, Гречковський. На підконтрольній території повстанці відновили вільну торгівлю, заборонили обіг більшовицьких грошей та закликали українців до спротиву комуністичній владі. У повсталих селах, серед яких були Бабчинці, Біла, Гальжбіївка, Петрашівка, Миронівна, Яруга, Буша, Пороги, Добрянка, Дзигів Брід, Велика Кісниця, Цекинівка, Вольфанівка, Тростянець, Кетроси, влада повністю перейшла до рук повстанців [10, с. 30].

Через брак військового досвіду, нестачу вогнепальної зброї та боеприпасів селяни змушені були відступити до Ямполя. 10 лютого місто було

взято штурмом, унаслідок якого загинуло понад 300 осіб, зокрема все керівництво повстання. До кінця лютого в місті та його околицях тривали арешти й облави на повстанців. Із 178 затриманих учасників Ямпільського повстання 28 осіб ув'язнили, а решту зобов'язали сплатити продовольчу контрибуцію у вигляді зерна, худоби та одягу [15, арк. 133, 133зв].

У квітні 1921 року в селі Попова Гребля спалахнув справжній переполох. Командир кінного загону, який прибув до села, висунув вимогу помічнику голови сільської ради Х. Бойку: протягом двох годин на сільському сході передати 50 пудів вівса, 20 пудів печеного хліба, 30 возів із кіньми, шестипудову свиню та одинадцятипудового бика. Однак, не дочекавшись надання продовольства та фуражу, червоноармійці, забравши хліб, перенесли збори на наступний ранок.

Наступного дня сільський схід було зібрано, але селяни, не дочекавшись кінного загону, розійшлися по нагальних польових роботах. Згодом прибулі червоноармійці оголосили тривогу дзвоном. На сигнал відгукнувся сільський голова І. Савинецький та мешканці, які залишилися в селі. Оскільки вимоги загону не були виконані, його командир зажадав видати куркулів, що володіли 16 десятинами землі, а також «бандитів» і «дезертирів». Окрім того, вимагав розкрити місце зберігання цукру, викраденого з Чечельницького заводу.

Після отримання відповіді, що в селі таких осіб немає, червоноармійці підпалили село, перешкоджаючи селянам у гасінні пожежі та порятунку майна. Вогонь знищив 534 будинки, усі господарські споруди, велику кількість худоби й майже всю домашню птицю. Унаслідок трагедії загинули двоє дітей і селянин. Усе найцінніше, що вдалося врятувати, було конфісковане кінним загonom експедиційної трійки [16, арк. 14].

Такі дії представників влади викликали активний опір місцевого населення. Архівні документи свідчать, що з Попової Греблі до повстанських загонів приєдналося близько 700 молодих хлопців [16, арк. 14зв].

Під час придушення повстанського руху радянська влада активно використовувала систему заручництва. «Юридичну» основу для цього створив наказ Центральної комісії по боротьбі з дезертирством при Раднаркомі УСРР, підписаний 02 квітня 1921 р. головою РНК УСРР Х. Раковським і командувачем збройних сил України та Криму М. Фрунзе. В інструкції до наказу зазначалося, що заручниками ставали переважно жителі регіонів, де активно діяв повстанський рух і місцеве населення підтримувало повстанців. У разі проявів «бандитизму» в їхніх населених пунктах заручників страчували [17, арк. 17–18].

Найчастіше жертвами цієї практики ставали родини повстанців. На Поділлі більшовики застосовували заручництво ще до оприлюднення наказу. Зокрема, у вересні 1920 року чекісти стратили Ф. Гальчевського, брата відомого отамана Я. Гальчевського [13, с. 15].

Паралельно із системою заручництва функціонувала й система відповідачів, яка покладала на місцеве населення відповідальність за «прояви бандитизму». На відміну від заручників, відповідачі залишалися у своїх домівках, однак не мали права залишати місце проживання без до-

зволу комнезаму. У разі вбивства представника влади кількість розстріляних відповідачів подвоювалася, а якщо тіло загиблого приховували — покарання ставало ще жорсткішим. Особливу жорстокість більшовицькому «правосуддю» надавав спосіб визначення жертв: засуджені до страти обиралися шляхом жеребкування, яке вони проводили самі. Крім того, майно сімей повстанців конфіскували та передавали комнезамівцям.

Запровадження систем заручників і відповідачів спричинило масові розстріли серед населення. Варто зазначити, що в червні 1921 року в регіоні діяло 46 повстанських загонів. З 15 серпня по 21 грудня 1921 р. у загонах отаманів Лиха, Пушкаря, Заболотного, Шевчука та Ходака налічувалося понад 2 тисячі осіб. Вони здійснили 107 нападів на більшовицькі гарнізони в селах, радянські установи та поїзди, убивши 1 220 осіб [2, с. 7].

У 1921 році в Україні, за офіційними даними, було ліквідовано 44 отамани, а чисельність повстанських загонів зменшилася на 29 642 особи [15, с. 8]. Водночас продовжували діяти 64 загони, загальна чисельність яких становила 3 277 повстанців [19, с. 250].

На Поділлі продрозкладка тривала до серпня 1921 року, після чого її замінили продподатком, який складав 3–4 пуди зерна з десятини [1, с. 110]. Однак це не полегшило становище селян, оскільки податок стягували такими ж жорсткими методами.

Зокрема, 13 жовтня 1921 р. у селі Вихрівка Дунаєвецького району, через несвоєчасну сплату продподатку, продовольча комісія взяла селян у заручники. У відповідь натовп жінок увірвався до канцелярії та знищив податкові списки. До них приєдналися чоловіки, які підняли повстання й вирушили до села Мукаров Польний, де вбили командира взводу 210-го полку Некрутова.

Далі повстанці попрямували до села Татариски, де на них чекав батальйон Червоної армії. У результаті збройної сутички частину повстанців було захоплено, а решта розсіялася. Найактивніших учасників повстання розстріляли [20, арк. 334–334зв].

Аналізуючи події, пов'язані зі збором продподатку в Балтському повіті у березні 1922 року, командувач Збройними силами України М. Фрунзе доповідав Українській економічній раді в Харкові, що податки стягуються відкритою силою: війська оточують селища й обшуковують кожен будинок, що спричиняє масові виступи селян, особливо жінок і дітей [21, с. 106].

Опір українських селян давав керівництву УНР надію на можливість відновлення влади. 12 березня 1921 р. головний отаман С. Петлюра разом із начальником штабу Ю. Тютюнником підписали наказ № 1 «По Повстанським військам Української Народної Республіки», в якому закликали українців до «останнього рішучого бою». У наказі зазначалося, що після завершення підготовчих заходів буде виданий окремий наказ про початок повстання, з чіткими вказівками щодо подальших дій, а поки що слід організуватися й утримуватися від неузгоджених виступів [22, с. 401].

Загальнонародне антибільшовицьке повстання спочатку планували розпочати 01 травня, використовуючи першотравневі демонстрації, однак згодом виступ перенесли на 01 червня, а потім — на жнива 1921 року. У підсумку повстання розпочалося 26 жовтня 1921 р. з виступу Подільської

групи (відділу особливого призначення) під командуванням підполковника М. Палія-Сидорянського.

За наказом з Подільської групи було сформовано два загони. Перший, чисельністю 100 бійців під керівництвом поручника Буткевича, мав вирушити на Кам'янець-Подільський, а другий, що складався з 50 повстанців, отримав завдання рухатися через Лянцкорунь. Надалі повстанці планували швидким маршем просуватися до Києва, використовуючи лісисту місцевість для пересування та знищуючи на своєму шляху малі загони Червоної армії. Біля Києва Подільська група повинна була з'єднатися у визначений час з повстанським загonom генерала Ю. Тютюнника.

У ніч з 26 на 27 жовтня загін М. Палія перетнув польсько-радянський кордон через річку Збруч поблизу села Голенищева. Зупинившись на відпочинок у селі Іванківці, повстанці захопили 14 продармійців і значну кількість возів із зерном, яке радянські продзагони відібрали у селян. Збіжжя було розподілено між місцевими жителями, які у відповідь добровільно зібрали для повстанців три вози вівса. Полонених продармійців стратили, попередньо знявши з них одяг, щоб екіпірувати своїх бійців [4, с. 150].

Подальший шлях Подільської групи пролягав через Лісоводи, де повстанці вступили в бій із загonom червоноармійців. Після ліквідації комісара та його прибічників, солдати загону були роззброєні та відпущені. У селі Крем'яна повстанці захопили більшовицький карний відділ, що складався з 24 червоноармійців і командира, а також тачанку з парою коней, кулеметом і значним запасом набоїв.

Група продовжувала рух через населені пункти Бедриківці, Нове Поріччя, Олексинці, Кадіївку, Сутківці та Баранівку. Важливу роль у поході відігравав підрозділ, який швидко проводив розвідку в селах і хуторах Поділля, поповнюючи запаси коней, зброї та одягу.

На підході до Ярмолинців повстанці зіткнулися з сотнею червоноармійської піхоти, направленою для ліквідації їхнього загону. Однак удача була на боці повстанців: ворог зазнав поразки, було захоплено два кулемети на тачанках, 40 рушниць, а також взуття та одяг. Завдяки трофеям усі повстанці були забезпечені одягом і взуттям [23, с. 134]. На станції Ярмолинці, повстанці розібрали залізничну колію та повалили кілька телефонних стовпів, що призвело до порушення телефонного зв'язку з Вінницею.

Після нетривалого відпочинку в селі Баранівка загін вранці 28 жовтня вирушив до села Женишковець, пройшовши через Бебехів і Охримівці. Від місцевих жителів повстанці дізналися, що в селі Гармаки розташована кінна бригада червоних курсантів, а в місті Бар — кінний полк Червоного козацтва. Щоб уникнути зіткнення, загін змінив маршрут і попрямував до Янчинець. Тут до них приєднався сотник А. Антончик із 19 вершниками. Він повідомив, що повстанці вже не сподівалися на зустріч із Повстанською армією, проте запевнив, що протягом 12–16 годин у навколишніх селах можна зібрати 100–200 озброєних добровольців. Однак М. Палій не підтримав цю пропозицію. Натомість він призначив А. Антончика командиром кінної сотні, яка збільшилася до 30 шабель, і наказав продовжити рух [4, с. 152].

Початок Другого зимового походу став сигналом до загального анти-більшовицького повстання. У районі Фрамполя на боротьбу піднялися близько трьох тисяч повстанців, проте 90 відсотків із них не мали зброї. Навіть озброєні бійці не могли ефективно діяти, адже на кожного припадало лише по два набої. Незважаючи на складну ситуацію, вони тримали оборону півтори доби [24, с. 59]. У Зінькові, коли Подільська група проходила через село Гром'яч, що за 4–5 км від міста, повстання очолив С. Матушак, який був його керівником і начальником штабу [25, арк. 59зв]. Однак обидва виступи були жорстоко придушені частинами Червоної армії.

У Кам'янецькому районі повстання спалахнуло в двох місцевостях. У селі Чернокозинці організатором став вчитель А. Постолювський, який раніше жив на польській стороні біля річки Збруч. Повстання охопило Пораївку, Лисківці і Рихту, однак через брак зброї було припинено. З 150 учасників лише кожен третій мав озброєння. В іншому районі боротьба почалась у селах Фурманівка та Кульчіївці Кам'янецького повіту, а також у Княжполі та Супруньківцях Новоушицького повіту. Керівниками повстання стали полковник Ісаков та його помічник, уродженець села Яцьковець І. Солярник, які прибули з-за кордону. Місцевий житель Марков, продагент із Жванчика, також допоміг організувати повстання, залучивши 100 осіб, хоча зброї вистачало не для всіх [26, арк. 244]. Для залучення нових учасників повстанці використали провокацію, заявивши, що Повстанська армія на чолі з Ю. Тютюнником, яка налічує понад 14 000 кавалеристів, вже наближається до села Суржі, що знаходиться всього за 5 верст від Кам'янця. Це призвело до арештів багатьох учасників. Для придушення повстання місцева влада оголосила стан облоги в Кам'янець-Подільському повіті з 28 жовтня до 03 листопада 1921 р. В. Примаков, начальник Подільської губернської бойової дільниці, наказав використовувати війська 70-ї бригади, авіацію та бронетехніку для ліквідації «петлюрівських банд» у районах Проскурів–Кам'янець-Подільський–Бар–Літин–Хмільник [27].

29 жовтня повстанський загін під командуванням підполковника М. Палія здійснив напад на 8-й кінний полк Червоного козацтва, який відпочивав у селі Згарки. Частина полку було захоплено та обеззброєно, інша частина розбіглася. Внаслідок бою було захоплено кулемет з тачанкою, 50 коней зі сідлами та 60 рушниць. Повстанці втратили одного вбитого стрільця, а більшовики — 15 вбитих. 30 жовтня загін Палія передислокувався в с. Стара Гута, де вступив у бій з рештками 8-го полку та 7-м полком Червоного козацтва. Бій під Старою Гутою закінчився перемогою повстанців, що значно підвищило їхній моральний дух і віру в досягнення поставлених цілей.

Із села Стара Гута загін вирушив у напрямку села Педоси Лісові. Водночас до двох тисяч червоноармійської кінноти та піхоти переслідували Подільську групу підполковника М. Палія. Щоб відвернути увагу більшовиків від цього загону, отаман Орел-Гальчевський, який очолював повстанців у Летичівському та Літинському повітах, здійснив напад на обоз 9-го полку Червоного козацтва в Кусиківцях. Операція пройшла успішно, адже 600 шабел полку відправили на переслідування загону Я. Гальчевського [28, арк. 200].

Щоб уникнути боїв з чисельно переважаючим ворогом, Подільська група швидко пересувалась на Волинь. У бою під Семенівкою підполковник М. Палій був важко поранений, і командування загоном перебрав підполковник С. Чорний. Подільська група так і не змогла з'єднатися з основними силами під командуванням Ю. Тютюнника, але вона єдина з трьох груп змогла уникнути поразки та на початку грудня повернулася до Польщі.

Багато подолян брали участь у Другому зимовому поході разом з Волинською групою під командуванням Ю. Тютюнника. Серед них був сотник С. Харченко (Хмара), родом із села Мордин Летичівського повіту [29]. 17 листопада 1921 р. під час бою біля села Малі Миньки Хмара очолював штабну сотню, яка знаходилася поруч з генерал-хорунжим Ю. Тютюнником і змогла вирватися з оточення більшовиків та повернутися в Польщу. Інші повстанці (359 осіб) потрапили в полон і після відмови служити в Червоній армії були розстріляні 22–23 листопада під с. Базар. Третина з них була з Подільської губернії [30, с. 111].

Висновки. Основними чинниками, що спричинили повстанський рух на Поділлі, стали критичне погіршення продовольчої ситуації через продрозкладку, а також беззаконня і насильство з боку радянської влади. Додатковий тиск у вигляді репресивних заходів, зокрема заручництво та запровадження системи відповідачів, лише посилювали напругу серед селян і змушували їх до масових протестів.

Опір українських селян змусив керівництво УНР повірити в можливість загальнонародного антибільшовицького повстання, яке планувалося у вигляді Другого зимового походу Повстанської армії. Втім, організація походу була недостатньо продуманою: він розпочався в невдалий час, а більшість бійців не мали ані зброї, ані належного спорядження. Крім того, штаб не врахував чисельну перевагу РСЧА, яка восени 1921 року мала близько 200 000 солдатів і 35 400 кавалеристів, тоді як повстанців було всього 2 700 осіб із 30 кулеметами [9, с. 114]. Як наслідок, рейд не виправдав очікувань командування щодо масштабного народного виступу.

Попри провал листопадового походу, подільське селянство залишалося активним учасником повстанського руху. Опір більшовицькому режиму тривав у Брацлавському, Гайсинському, Ольгопільському та інших районах Поділля майже до кінця 1920-х років, а згодом трансформувався в масові антирадянські та антиколгоспні виступи на початку 1930-х років.

Список використаних джерел

1. Григорчук П. С., Мельничук О. А. Комітети незможних селян на Поділлі (1920–1933 рр.). Вінниця : ВДПУ. 2001. 160 с.
2. Завальнюк К. Провісники волі. Повстанський рух на Поділлі у персоналіях (20-і роки XX ст.). Літин, 2005. 352 с.
3. Зінченко А., Петров Л. Селянство Поділля у повстанському русі (1919–1926 рр.). *Сучасність*. 1997. № 12. С. 74–85.
4. Зоренко Д. На партизанці. Другий зимовий похід. Листопадовий рейд. Базар. Київ : Фондація ім. О. Ольжича, 1995. 239 с.

5. Кульчицький Ю. Шаблі з плугів: Український повстанський рух визвольних змагань. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 260 с.
6. Красносілецький Д. П. Антибільшовицький рух селян в Правобережній частині УСРР у 1920–1924 роках. Хмельницький : ХНУ, 2009. 276 с.
7. Петренко В. І. Причини селянської війни проти більшовиків в Україні у 1920–1922 рр. (на матеріалах Поділля). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. 2002. Вип. 4. С. 64–68.
8. Подкур Р. Прикордоння радянської України у военній доктрині СРСР 1920–1930-х рр. *Регіональна історія України*. Вип. 9. Київ, 2015. С. 99–118.
9. Срібняк І. В. Діяльність Партизансько-повстанського штабу при Головній команді військ УНР у 1921 р. *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 107–120.
10. Сторожук Я. А. Збунтоване село: повстанський рух на Поділлі в 20-х роках ХХ ст. Летичів : Синтез, 2006. 112 с.
11. Щербатюк В. М. Партизанська боротьба селян у 1920-1921 роках в контексті організації всеукраїнського збройного повстання: сучасна вітчизняна історіографія проблеми. *Наукові записки НаУКМА*. 2011. Т. 117: Історичні науки. С. 53–60.
12. Римша М. Д. Опір селян Поділля продовольчій диктатурі більшовиків у 1920–1921 рр. *Тези доповідей дванадцятій Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції*. Вінниця, 1993. С. 46–47.
13. Васильєв В., Місінкевич Л., Подкур Р. Політичні репресії радянської доби на Хмельниччині. *Реабілітовані історією* : у 27 т. Хмельницька область. Кн. 1. Хмельницький, 2008. 934 с.
14. Державний архів Вінницької області (далі — ДАВО). Ф.Р. 925. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 109.
15. ДАВО. Ф.Р. 2625. Оп. 2. Спр. 2. Арк. 133–133зв.
16. ДАВО Ф. Р. 925. Оп. 8. Спр. 59. Арк. 14.
17. ДАВО. Ф. Р. 925. Оп. 8. Спр. 56. Арк. 17, 18.
18. Звіт про діяльність ВУНК за 1921 рік . Збірник звітів ВУЦВК, РНК, наркоматів і центральних установ УРСР за 1921 р. Харків, 1921. С. 8.
19. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси. Київ : Наукова думка, 2002. 952 с.
20. Державний архів Хмельницької області (далі — ДАХМО). Ф. Р. 6193. Оп. 12. Спр. П 30547. Арк. 334–334зв.
21. Голод 1921–1923 років в Україні : зб. док. і мат. Київ : Наукова думка, 1993. 240 с.
22. Петлюра С. Статті, листи, документи. Київ : Вид-во ім. Ольги Теліги, 1999. Т. 3. 614 с.
23. Чорний С. Сторінка з Другого зимового походу. Листопадовий рейд. Базар. Київ : Фондація ім. О. Ольжича, 1995. 239 с.
24. Іваненко К. Другий зимовий похід і Поділля. *Тези доповідей і повідомлень вісімнадцятій Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції*. Вінниця, 1998. 113 с.
25. Галузевий державний архів СБ України в Хмельницькій області Спр. П 29242. Арк. 59зв.
26. ДАХМО. Ф. Р. 336. Оп. 3. Спр. 1. Арк. 244.
27. Федоренко С. Облога. *Прапор Жовтня*. 1988. 13, 19 лютого.

28. Галузевий державний архів СБ України в Хмельницькій області. Спр. П 26404. Арк. 200.
29. Завальнюк К. Другий Зимовий похід і Поділля. *Панорама*. 2001. 24 листопада.
30. Коваль Р. М., Рог В. О., Стегній П. А. Рейд у вічність. Київ : Діокор. 2001. 126 с.

Надійшла до редакції 13.12.2024
Рекомендовано до друку 02.03.2025

Leonid MISINKEVYCH

(Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law)

Peasant Uprisings In Podolia in 1920–1921

We investigate the features of the integration of Ukrainian territories into the Bolshevik state after October 1917, when the Soviet authorities perceived Ukraine as a key element of a centralized system possessing significant economic, demographic, and food resources. The change in the ideological orientations of the Ukrainian peasantry, which constituted the bulk of the state's population, towards the petty-bourgeois owner is recorded. The circumstances of the formation of the Bolshevik government are noted: the Podolsk Provincial Revolutionary Committee and the Provincial Extraordinary Commission to Combat the «Counterrevolution». The features of the introduction of food distribution, the main reasons for the emergence of the insurgent movement in the early 1920s, and the application of the systems of hostage and defendant punishments are examined. The circumstances of the replacement of food distribution with a food tax under the new economic policy and the cruelty of the methods of its implementation are revealed. The performances of individual rebel detachments in 1920, which grew into a system of resistance of the Podolia peasantry to the Bolshevik government, gave hope to the leadership of the Ukrainian People's Republic in the possibility of restoring power through a nationwide anti-Bolshevik uprising, are indicated. Chief Ataman Symon Petliura and Chief of Staff Yurko Tyutiunnyk developed an order «On the Insurgent Troops of the Ukrainian People's Republic», which called on Ukrainians to “fight the last decisive battle». The nationwide anti-Bolshevik uprising was planned to begin with the Podolsk Group under the command of Lieutenant Colonel Mykhailo Palii-Sydoryansky, from which two detachments were formed. The nationwide anti-Bolshevik uprising was planned to begin with the action of the Podolsk group under the command of Lieutenant Colonel Mykhailo Palii-Sydoryansky, from which two detachments were formed. One of them was to reach Kamianets-Podilskyi, and the second was assigned to move through Lantskorun. The main task of the group was to conduct a raid on the territory of Podillia, and eventually connect with the main group. In November, the Podolsk group received an order to link up with the Volyn group, but it was impossible to carry it out because contact with the main forces was lost. In November, the Podolsk group received an order to link up with the Volyn group, but it was impossible to carry it out because contact with the main forces was lost. Therefore, the Podolsk group was forced to retreat west and, having crossed the Polish border, lay down their arms.

Keywords: *peasant uprising, pledge, defendants, food distribution, food tax, gangsterism, food commission.*